

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

2016

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 11.

DITAELO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Dibopeho tsa puo le ditlwaelo tsa tshebediso ya puo	(30)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:

Metsotso e 50 ho araba KAROLO YA A
Metsotso e 30 ho araba KAROLO YA B
Metsotso e 40 ho araba KAROLO YA C
9. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehlwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA A**THUTO KE SENOTLOLO SA BOPHELO**

- 1 Monnamoholo Monakodi o re o makatswa ke kamoo batswadi ba bang ba hodisang bana ba bona kateng. O re batswadi ba lebala hore thupa e kojwa e sa le metsi. Bakeng sa ho ruta bana ba bona mosebetsi ba sa le banyenyane le ho ba kgothalletsa thuto, ba ba fa lerato le senyekgenyekge ka ho ba bokotsa,¹ le ho ba hodisa botlofa,² Sena se iponahatsa ha bana ba se ba fihlile ditsheng tsa thuto e phahameng. Ba etsa diketso tsa morusu, ha ba laolehe, mme ba bang ha ba ithute. Ba ipolaisa kgera. 5
- 2 Se makatsang ke hore batswadi ba lebelletse hore bana bana e be banna le basadi ba makgonthe kamoso. Ha ba se ba hodile e le bomme le bontate, o fumane ba hloleha ho tshhehetsa malapa a bona ka lebaka la botswa le ho hodiswa botlofa. E be moo ho hlahang dipuo tsa hore ba loilwe, nnete e le hore motswadi ke yena ya bileng lonya, ya bileng sehloho kgodisong ya ngwana wa hae. 10
- 3 Monnamoholo o re o makatswa hape le ke kamoo Mosotho wa kajeno a fapaneng le wa kgale kateng. O re bakeng sa hore motho a bone hore lefatshe ha le sa mo futhumaletse jwalo ka maoba le maobane, ke hona jwale a dubang thankga ka hara qanthana. O re Mosotho wa kgale o ne a ruile, a sa hloke letho, a tshwenngwa ke ntho e le nngwe feela, e leng ho longwa ke nta tsa kobo tsa hae. Kajeno mehla e fetohile, mme motho e mong le e mong o lokela ho tshwara ka thata haeba a batla ho phela hantle. 15 20
- 4 Monnamoholo o eletsa ka hore matsatsing ana e ka kgona motho a lomahanye meno mosebetsing wa matsoho kapa a itahlele ka setotswana thutong. O re thuto ke senotlolo sa bophelo bo botle, mme e kgona ho bula mamati a bokamoso bo tjabileng. Monnamoholo o kgothaletsa batjha ho sebetsa ka matla le ho ithuta ka thata hore ba tle ba be le seabo setjhabeng le naheng ya bobona. 25
- 5 O re ho na le batho ba sa batleng ho itshebeleletsa, ba ebelakang le diterata ba sa etse letho, ba batlang feela moo ho nkgang moroko teng. E re ha monyetlanyana o hlaha wa hore ba utlwahatse lentswe la bona ebe ba dulela ho hoeletsakaka ba ntse ba re: 'Ha e boye Afrika! Ha e boye! Naha ena ke ya bontata rona!' Ba tjho jwalo, ba shebile moo ba ka fumanang tse tonositseng teng. 30

6	Le hoja monnamoholo a ne a babatsa thuto hakaale, mme a bile a e kgothalletsa haholo, yena ka sebele e ne e le motho ya sa rutehang. Sekolong teng o ne a kile a hlwela. E ne e le e mong wa ba pele ba neng ba kene sekolo sa ha Ramohlakwana ha se qala ho bulwa. Ke ne ke nahana hore mamello ha e a ka ya e ba teng ho mohale wa marumo hobane eitse feela ha a feta dithuto tsa Nteterwane ³ a be a ngaloha.	35
7	Ka letsatsi le leng yare ha ke ntse ke qoqaqoqa le yena, mme a ntse a boledisa molemo wa thuto ya sekolo, kaha ho ne ho se moqoqo ofe kapa ofe oo a neng a o qeta a eso bue ka yona thuto, ka beta pelo ho mmotsa hore na ha e bile mongala sekolong tje, ho tla jwang hore a boledise molemo wa thuto ka mehla le mehla. Yare bakeng sa ho nkaraba, ka bona sefahleho sa hae se neng se kganya kgotso, se sosobana; a tiisa meqheleba a ntadima hampe. Ka nakonyana eo feela, monnamoholo a fetoha; ya ka motho eo ke qalang ho mmona haesale ke le teng. Kannete ka ikwahlaya ke ntse ke le nnotshi, ka lemoha hore mona jwale ke pentse seso se tjhwatjhwasehang.	40 45
8	Monnamoholo a thola nako e telele, a ntadimile ka mahlo a sekileng meokgo. Le nna ka kgutsa ke ntse ke tabanya mahlo, ho ya kamoo ke neng ke swabile kateng. Ka mora motsotso o molelele, a ntsha koma. A hlalosa ha a qadile sekolo dilemo di se di pelekane, a tshwanela ho tlohela a sa le ntlaneng ka lebaka la ho hloka mothusi ka mora ho hloka hallwa ke batswadi. Yare hoba a qethe mamina, a bua ka moya o mosesanyane, a kgathetse matla, a re: 'Sobi, ngwanaka, moya wa ka o amehile habohlolo. Potso ena eo o e botsang ke lerumo le ntjhotjho, le hlabang habohlolohloko pelong ya ka.'	50 55
<p>1. bokotsa: ho hodisa ngwana empa o tshaba ho mo kgalemela moo a etsang hampe.</p> <p>2. botlofa: ho hola hampe o sa kgalemelwe.</p> <p>3. Nteterwane: dithuto tsa mathomo tse qalang (tse kang kereite ya 1 le 2 ho ya ka maemo a kajeno).</p>		
[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa bukeng ya <i>Menyepetsi ya maswabi</i> , AT Maboe, 2011: 3–5]		

- 1.1 Ke phoso efe eo batswadi ba bangata ba e etsang kgodisong ya bana ba bona? (1)
- 1.2 Monnamoholo o re kgodiso e mpe eo bana ba hodiswang ka yona e iponahatsa ha ba le hokae? (1)
- 1.3 Bolela phapano e teng dipakeng tsa Mosotho wa kgale le Mosotho wa kajeno ho ya ka ditaba tsa tema ena. (2)
- 1.4 Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethang. (1)
- Ha ho thwe motho o duba thankga ho bolelwa hore o etsa mosebetsi ...
- A wa ho duba bohobe ka matsoho.
- B o sa mo tsweleng molemo.
- C o tswileng matsoho.
- D o motle o kgahlisang.

- 1.5 Hlalosa seo mongodi a se bolelang moleng wa 7 ha a re:
'Ba ipolaisa kgera.' (2)
- 1.6 Ke polelwana efe seratswaneng sa botshelela (6) e re bolellang hore monnamoholo o tlohelletse sekolo a le sehlopheng se tlase? (1)
- 1.7 Keletso eo monnamoholo a fanang ka yona bakeng sa ho atleha bophelong ke efe? Bolela e LE NNGWE feela. (1)
- 1.8 Ho ya ka kutlwisiso ya hao ya ditaba tsa tema ee, o ka re moo ho nkgang moroko teng ke hokae ho latela mola wa 28? (1)
- 1.9 Bolela hore polelo e latelang ke nnete kapa mafosi, o be o fane ka lebaka la karabo ya hao.
Sefahleho sa monnamoholo se ile sa fetoha hobane Sobi o ne a mo phoqa ha a mmotsa ka ho tlohela sekolo ha hae a sa le ntlhaneng. (2)
- 1.10 O nahana hore hobaneng ha Sobi a ile a ikwahlaya ha a ne a bona monnamoholo a fetoha ka mahlong? (2)
- 1.11 Ho qala sekolo dilemo di se di pelekane ke ho etsa jwang? (2)
- 1.12 Monnamoholo o ile a sekisa meokgo ha Sobi a ne a mmotsa ka ho tlohela sekolo ha hae. Ho sekisa meokgo hona ho re bolella eng ka maikutlo a hae? (2)
- 1.13 Ha e ne e le matsatsing a kajeno, na ebe monnamoholo Monakodi o ne a tla lokela ho tlohela sekolo ka lebaka la ho hlokahallwa ke batswadi, ho latela molaotheo wa naha ena ya Afrika-Borwa? (2)

Boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA B

- 1.14 Hlalosa se etsahalang setshwantshong sena? (1)
- 1.15 Mantswe a buuwang ke monna ya hlwedisitseng fensetereng a totobatsa maikutlo afe a hae? (1)
- 1.16 Ke ka lebaka la eng ha lentswe lena 'Tsoha' le ngotswe ka mongolo o moholo? (2)
- 1.17 Ha o sheba se etswang ke baithuti baa, ebe o ka re phapano ke efe pakeng tsa baithuti ba 3 le 4 le moithuti wa 5? (2)
- 1.18 Se etswang ke baithuti baa se hanyetsana jwang le mantswe a keletso a ntatemoholo Monakodi TEMENG YA A? (2)
- 1.19 Na maemo a renang ka phaposing ee a loketse sebaka sa mofuta oo? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola ka mantswe a hao, ka seratswana se momahaneng moo o totobatsang kotsi ya ho boha thelevishene ho feta tekano.

ELA HLOKO:

O lebeleletswe ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. Dintlha e be TSE SUPILENG tse jereng mohopolo wa sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C**KOTSI YA HO BOHA THELEVISHENE HO FETA TEKANO**

Batswadi ba bangata ba nang le bana ba dilemong tsa ho kena sekolo ba ipelaetsa ka hore bana ba shebella thelevishene haholo. Batswadi bana ba ngongorehiswa ke hore ho boha thelevishene motjhaotjhele ho ka ba le ditlamorao tse bosula baneng. Anna Rodrigues, moeletsisi wa dipapadi, eo hape e leng motsamaiisi wa *Highway Area Children's Assessment and Therapy Team*, o hlokomedisa batswadi ka ditlamorao tsa ho boha thelevishene haholo.

O re ho boha thelevishene ho sitisa bana ho sebedisa kelello. Sena se ka etsa hore bana ba sebetse hampe dithutong tsa bona. Ntlha e nngwe eo Anna a e toboketsang ke ya hore ha bana ba shebelletse thelevishene, ba ja kgafetsa ba sa hlokomele. Sena se eketsa mafura mebeleng ya bona hoo qetellong ba iphumanang ba se ba nonne haholo. Sena se ba bakela mafu a itseng a bakwang ke mmele o moholo. Ho dula o shebelletse thelevishene ho tima bana monyetla wa ho bapala. Papading ke moo ngwana a kwetlisang kelello le mmele wa hae teng. O bile o ithuta dintho tse itseng tse kang ho theha dikamano tse matla tsa setswalle le ba mophato wa hae.

Ho feta moo, Anna o lemosa hore bana ba shebellang thelevishene haholo ba qetella ba se ba sa utlwisise dintho tseo ba di bolellwang, ka ha ba se ba tlwaetse ho utlwisisa ka ho boha ditshwantsho. Hona ho fokotsa kutlwisiso yohle e sa kenyeletseng ditshwantsho. Kotsi e nngwe e ka ba ya hore bana ba shebelle mananeo a sa ba lokelang ntle le tataiso ya batswadi. Sena se etsa hore bana ba kgahlwe ke diketso tse sa lokang tseo ba di shebellang thelevisheneng, tse kang ho nwa dinotahi, ho tsuba le ho sebedisa dithethefatsi.

Ho shebella dintwa le merusu di ka etsa hore ngwana a dule a tshohile kapa a be morusu, kaha o nahana hore boo ke bona boitshwaro bo nepahetseng. Ba ka nahana hore ntwana ke tsela e nepahetseng ya ho rarolla mathata kaha ba bona ho etsahala thelevisheneng.

[E qotsitswe, ya fetolelwa le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa makasineng wa *Bona*,
Tlhakola 2016:46–47]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B:**10**

KAROLO YA C: DIBOPEHO TSA PUO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Bala le ho boha papatso ena e latelang ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA D

SESOLO SA KGWEDI ENA FEELA

**R260 000
MOETSO WA 2016**

**Lefa
R4 000
FEELA ka
kgwedi.**

Lebelo le hodimo leo kolo
e ka le fihlellang ke **260 km**
ka hora.

**POTLAKA,
DI MMALWA FEELA!!**

Ford

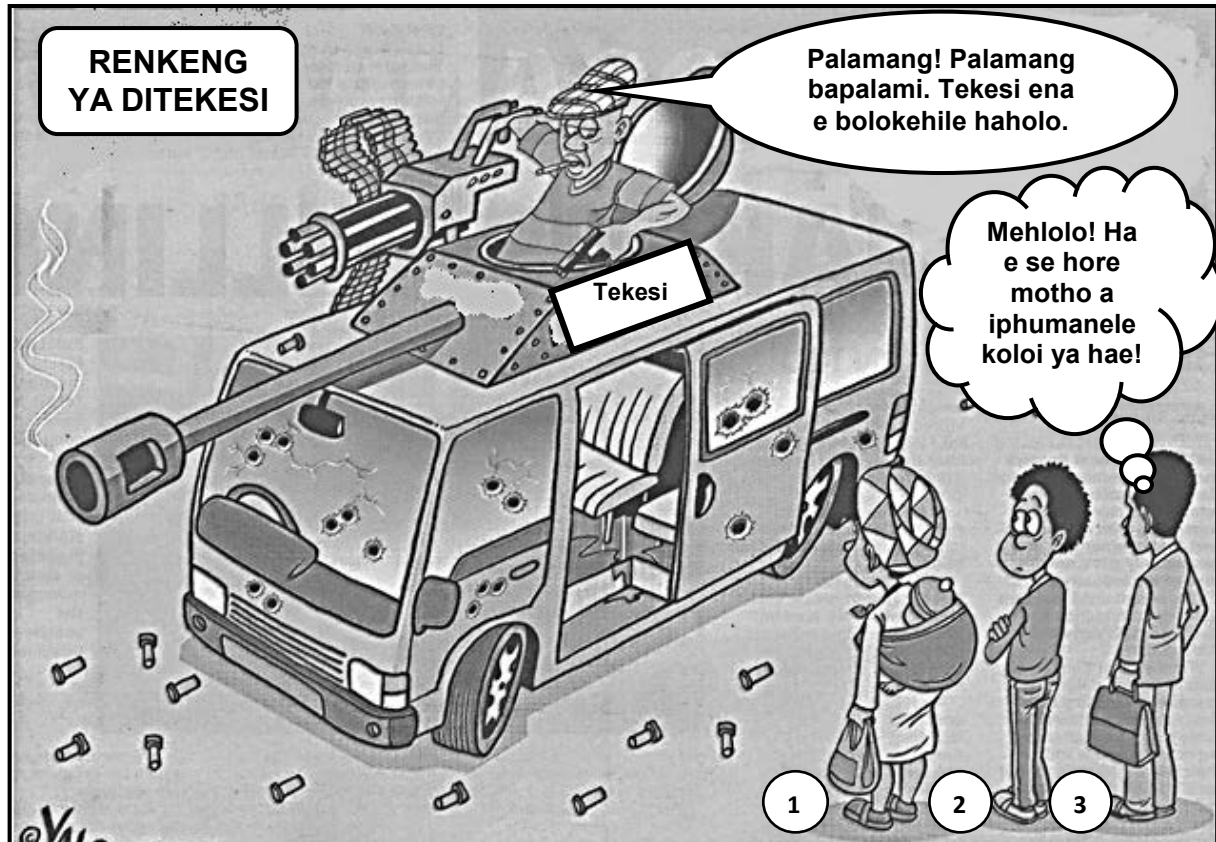
[E qotsitswe, ya fetolelwa le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa makasineng wa *Sawubona*,
Tlhakola 2016:33]

- 3.1 Ke khamphane efe e bapatsang sehlahiswa see? (1)
- 3.2 Lesiba/Eriele e ka hodimo koloing e re bolella eng ka yona? (1)
- 3.3 Hobaneng ha lentswe 'FEELA' le qatsohisitswe ho feta a mang a tsamaellanang le lona? (2)
- 3.4 Mantswe a reng, 'POTLAKA, DI MMALWA FEELA!!' a tswela barekisi ba kolo ee molemo ka tsela efe? (2)
- 3.5 Ntle le ho ba le leng la mawa a papatso, ebe bohlokwa ba ho hlahisa mantswe aa 'moetso wa 2016' a qatsohisitswe koloing ke bofe? (2)
- 3.6 Na o ka reka kolo ya moetso oo ha o ka ba le tjhelete? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala le ho boha khathunu ena e latelang ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA E

[Setshwantsho se qotsitswe le ho lokisetswa mosebetsi ona ho tswa koranteng ya *Sowetan*: Phupu 2015:14]

- 4.1 Batho baa ba bararo ebe ba emetseng moo? (1)
- 4.2 Ebe setshwantsho see sa koloi e nang le dibetsa le masobana se bolela eng ka se etsahalang moo? (2)
- 4.3 Ho ya ka tjebahalo ya motho wa 2 ya emeng moleng, na o ka re ke maikutlo afe a iponahatsang sefahlehong sa hae? (1)
- 4.4 Ebe tekesi ee e ile ya hlaselwa hona moo, moo e emeng teng kapa tjehe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 4.5 Mokgwa oo mokganni a dutseng ka wona o re bolella eng ka maikemisetso a hae? (2)
- 4.6 Seo mopalami wa 3 a se nahanang se ka ba le ditlamorao dife kgwebong ya ditekesi? (2)

[10]

POTSO YA 5: TEMA YA PROSA

Bala tema ena e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse botsitsweng hodimo yona.

TEMA YA F

1	Ha baithuti ba fihla monyako wa phaposi ya bona, ba thulana ka dipeta. Ba emella ka thoko, ba emela ho fihla ha Montsho. Sena ba ne ba se etsa kamehla ha ba fihla sekolong. Le yena a se diehe, etswe le matitjhere kaofela a ne a le kopanong ya wona ka dikantorong ka kwana. Matitjhere a ne a file baemedi ba baithuti hore ba etse bonnete ba hore baithuti ba finyella diphaposing hang ha tshepe e lla. Sepheo le tabataba e ne e le ho tla ha matitjhere a matjha a esong ho tswe phakweng. BoMolaodi ba kgina Montsho hona moo, ba di fonoka.	5
2	'Monna Montsho, Tjhediete o re o ikemiseditse ho se tle sekolong ka la hosane bitsong la phatlalatso e entsweng hoseng hona ke mosuwehlooho ho sehlopha sa baithuti se neng se eme mokolokong. Ntle le moo, o tseba bothata ba hae.' Ke Molaodi eo ha a se a tshetleha taba ya bona ka pela Montsho. Montsho a tsheha setsheho sesele se bontshang hore o nka taba ena hasesanyane.	10
3	'Monna Molaodi, ke a utlwa. Ke ne nka re Tjhediete o etsa hantle ha a se a ntse a ipona diphoso. Leha ho le jwalo, ke bona hore taba ena ya hae e ke ke ya mo ama hosasa feela. E tla hle e mo dubise thankga ha nako e ntse e tsamaya.'	15

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Tubatsana*: Jim Mokoena, 1998:13]

5.1 Nehelana ka sebopeho se nepahetseng sa mantswe a ka masakaneng. Ngola karabo feela.

5.1.1 Ha baithuti ba fihla monyako wa phaposi (dumedisa) ka bobona. (1)

5.1.2 (Etsa) ya baithuti ya ho emella ka thoko ho fihlela titjhere Montsho a fihla e bontsha tlhompho. (1)

5.1.3 Baemedi ba baithuti (file) boikarabelo ba ho nnetefatsa hore baithuti bohle ba kene ka phaposing hang ha tshepe e lla. (1)

5.1.4 Puisano kopanong eo ya hoseng hoo e ne e itshetlehile haholo ka matitjhere (fihla) moo sekolong selemong seo. (1)

5.2 Ngola polelo ena e latelang hape, empa o e qale ka mantswe ana a ntshofaditsweng.

'Montsho, Tjhediete o re ha a tle sekolong hosane.'

Molaodi o ile a tsebisa ... (2)

- 5.3 Kopanya dipolelo tsena tse latelang ho bopa polelo e LE NNGWE ka ho sebedisa lentswe leo o le filweng ka masakaneng.

Taba ena ha e felle hosasa feela.

Taba ena e tla dubisa Tjhediete thankga ha nako e ntse e tsamaya (empa). (2)

- 5.4 Ngola karolwana e sehetsweng mola ka tlase e le temekisong ya tatolo/kganyetso.

Sena ba ne ba se etsa kamehla ha ba fihla sekolong. (2)
[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30

MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70